

УДК 811.161.2'253:378.147

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
СИНХРОННОЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЯК ОСНОВА ДЛЯ РОЗРОБКИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ**

Ольховська А.С. (Харків)

Статтю присвячено проблемі вивчення психологічних засад синхронного перекладу, які створюють підґрунтя для розробки відповідної методики навчання. На основі аналізу наукових джерел визначено поняття “синхронний переклад”, наведено класифікацію його видів, розкрито його етапи, визначено послідовність дій у синхронному перекладі, які мають враховуватися при створенні методики навчання, та надано їхню характеристику.

© Ольховська А.С., 2013

Ключові слова: методика навчання, психологічні основи, синхронний переклад, навички та вміння, компетентність.

Ольховская А.С. Психологические основы синхронной переводческой деятельности как основа для разработки методики обучения. Стаття посвящена проблеме изучения психологических аспектов синхронного перевода, которые составляют основу для разработки соответствующей методики обучения. На основе анализа научных источников определено понятие “синхронный перевод”, приведена классификация его видов, раскрыты его этапы, определена последовательность действий в синхронном переводе, которые следует учитывать при создании методики обучения, и представлена их характеристика.

Ключевые слова: методика обучения, психологические основы, синхронный перевод, навыки и умения, компетентность.

Olkhovska A.S. Psychological Aspects of Simultaneous Interpreting as the Basis for Developing Teaching Methods. The article is devoted to the psychological characteristics of the simultaneous interpreting which form the basis for developing teaching methods. The literature analysis allows providing the definition of “simultaneous interpreting” and classification of its types, determining its stages and establishing the succession of operations in simultaneous interpreting to be taken into account in teaching methods and the main features of such operations.

Key words: teaching methodology, psychological basis, simultaneous interpreting, skills and abilities, competence.

Незаперечним видається той факт, що розкриття психологічної структури перекладацької діяльності становитиме не тільки значний теоретичний, але й практичний інтерес, оскільки допоможе оптимізувати процес навчання майбутніх перекладачів [17]. Система вправ для будь-якого навчання має обов'язково враховувати психологічні особливості конкретної діяльності, у нашому випадку, синхронного перекладу. До загальних чинників слід віднести врахування структури діяльності, яка включає операції та дії, оволодіння якими передбачає формування відповідних навичок та включення їх до структури умінь. Однак, процес перекладу є результатом операцій мислення, які протікають у мозку перекладача та є недоступними для безпосереднього спостереження, а тому мова про характер перекладацьких дій та операцій може йти лише на гіпотетичному рівні [5].

Вивченню психологічних аспектів процесу перекладу присвячено чимало праць, в яких розглядаються як загальні, так і окремі питання згаданої проблеми. Зокрема досліджувалися: психологічні особливості різних видів перекладу [13], питання побудови психолінгвістичних моделей перекладу [1; 23], етапи процесу перекладу [4; 14], проблеми перекладацького сприйняття [7; 12; 21; 23] та продукування тексту на іншій мові [12; 23], процеси пам'яті [21] та уваги [21] під час перекладу, вибір перекладацьких стратегій [20], операційний склад перекладацьких дій [5; 10; 12; 21], психологічні особливості організації навчання майбутніх перекладачів [8; 11] та ін.

Вітчизняними вченими, які розробили основи теорії синхронного перекладу та методики його викладання, можна назвати Г.В. Чернова [9] та А.Ф. Ширяєва [12]. Однак, навіть беручи до уваги їх праці, мусимо зауважити, що проблема вивчення психологічних засад синхронного перекладу у методичному аспекті фактично досі залишається не достатньо дослідженою, що й зумовлює **актуальність** даного дослідження. **Метою** роботи є аналіз психологічних характеристик синхронної перекладацької діяльності для створення підґрунтя розробки відповідної методики навчання. Виходячи з поставленої мети, в статті необхідно вирішити такі **завдання**: 1) визначити поняття “синхронний переклад”; 2) розглянути класифікацію різновидів синхронного перекладу; 3) розкрити етапи синхронного перекладу; 4) визначити послідовність дій у синхронному перекладі, які слід обов'язково враховувати при розробці системи вправ, та надати їм характеристику.

Професійний синхронний переклад – це такий вид усного перекладу, який здійснюється одночасно з одноразовим сприйняттям на слух (інколи сюди додається й зорове сприйняття “з аркуша”) усного повідомлення на мові оригіналу в спеціальній кабіні, що ізолює перекладача від аудиторії та в процесі якого (в екстремальних умовах діяльності) у будь-який відрізок часу переробляється інформація чітко обмеженого обсягу [9]. Як відомо, цей вид перекладу є найважчим з усіх видів перекладу, оскільки він вимагає від перекладача одночасного виконання кількох видів діяльності, спричиняючи значне психологічне навантаження.

У науковій літературі виділяють такі види синхронного перекладу [12]: 1) синхронний переклад на слух: найрозповсюдженіший різновид, під час якого перекладач знаходиться в ізольованій кабіні, сприймає

текст оригіналу через навушники та перекладає його практично одночасно з мовленням мовця, лише з невеликим відставанням, саме цей різновид синхронного перекладу можна назвати класичним; 2) синхронний переклад з аркуша з попередньою підготовкою або без неї: у даному випадку перекладач отримує письмовий текст виступу мовця заздалегідь або безпосередньо перед виступом та виконує переклад з опорою на письмовий текст, слідуючи за мовцем та корегуючи свій переклад, у разі якщо мовець змінює текст виступу; 3) синхронне читання заздалегідь перекладеного тексту: під час виступу мовця перекладач читає підготовлений письмовий текст перекладу, підлаштовуючись до мовлення мовця та корегуючи свій переклад, у разі якщо мовець змінює текст виступу; 4) синхронний переклад у формі “нашіптування”, коли перекладач (“шептун”) знаходиться безпосередньо поряд з людиною або групою людей, для яких він перекладає синхронно; 5) “контрольний” синхронний переклад, під час якого перекладач знаходиться в окремій кабіні, а текст оригіналу надходить через навушники. Завдання перекладача у даному випадку полягає у тому, аби перекладати текст оригіналу подумки та паралельно з цим набирати текст перекладу на комп’ютері. Виконуючи даний різновид синхронного перекладу перекладач має не відставати від мовця та якомога повніше передавати зміст тексту оригіналу. У нашому дослідженні ми зосередимо нашу увагу на класичному різновиді синхронного перекладу.

Досліджуючи психологічну структуру перекладацької діяльності, автори перш за все намагаються виокремити у процесі перекладу певні етапи, які можуть проходити одночасно або один за одним [4]. Однак, на теперішній момент не існує єдиної точки зору щодо кількості таких етапів. Різняться й назви етапів та їхнє наповнення. Наявність двох з них не викликає сумнівів [4]: етап розуміння (сприймання тексту оригіналу (ТО) [15; 18; 21]) та етап створення (продукування [3; 18], породження [6]) тексту перекладу (ТП). Обидва етапи здійснюються за рахунок складних розумових механізмів [15], функціонування яких відрізняється від аналогічних процесів сприймання й породження мовленнєвого висловлювання в одномовній комунікації [21].

Деякі автори [2] виділяють три етапи перекладу: перший – розуміння думок, що виражені засобами мови оригіналу (МО); третій

етап – вираження цих думок засобами мови перекладу (МП) та проміжний (другий) етап – поняттєве переосмислення, коли думка на МО замінюється думкою на МП або коли відбувається перехід від використання системи понять МО до використання системи понять МП. Стосовно проміжного етапу “перекодування” [22] серед дослідників немає згоди. Так, загалом не заперечуючи факту існування такого етапу, одні з них [22] вважають, що процеси мовного перекодування є мінімальними, оскільки сприйняття ТО передбачає розуміння смислу та втрату мовних форм, за допомогою яких він був переданий. Таким чином, після усвідомлення смислу ТО, завданням перекладача є породження повідомлення на МП, так званий вертикальний переклад (*vertical translation*) (ТО – смисл – ТП). Однак, інші [21] наголошують на існуванні прямих процесів переключення з одного мовного коду на іншій – горизонтальний переклад (*horizontal translation*) (ТО – значення – ТП). Психологічне дослідження білінгвів [16] показало, що перехід від розуміння значення слова МО до його форми на іноземній мові залежить від характеристик самого слова (конкретне/абстрактне тощо). Це може свідчити про принципову можливість альтернативного вертикального або горизонтального перекладу, залежно від способу переробки сприйнятого мовного матеріалу, що, у свою чергу, може бути аргументом на користь існування етапу перекодування [16].

Крім виділення етапів перекладу, важливим видається дослідження його дій та операцій, які утворюють змістове наповнення описаних вище етапів.

Цікавою є модель, відповідно до якої [5] дії перекладача поділяються на транслятивні, модифікативні та транслятивно-модифікативні, в залежності від їхніх цілей. Мета транслятивних дій полягає в тому, щоб ТП за допомогою МП максимально відобразив зміст та структуру ТО, у тому числі обов’язково функціональні доміанти змісту. Мета модифікуючих дій полягає у тому, щоб змістово-структурне відображення ТО, що міститься в ТП, певним чином відхилилося від оригіналу. Це необхідно для того, щоб створити для носіїв МП приблизно ті самі лінгвоетнічні передумови для сприйняття ТП та реакції на нього, якими володіють носії МО. Оптимальний варіант ТП досягається вираженням співвідношенням

транслятивних та модифікуючих перекладацьких дій. Об'єднані транслятивно-модифікуючі дії розглядаються як перекладацькі зусилля, одночасно спрямовані на досягнення названих цілей.

В іншому підході здійснена спроба більшої деталізації операційного складу перекладу [19]. Зокрема, в процесі синхронного перекладу виділено 8 операцій: 1) сприйняття ТО на слух; 2) розуміння ТО; 3) інтегрування одиниць смислу, які перекладач зрозумів, з попередніми знаннями, отриманими з ТО; 4) формування висловлення на МП на основі когнітивної пам'яті; 5) відновлення елементів висловлювання на основі МО з використанням прямих відповідників, що здійснюється автоматично; 6) відновлення елементів висловлювання (слів) на основі вербальної пам'яті (пошук слів для висловлення того, що перекладач зрозумів); 7) слуховий контроль перекладача за власним мовленням; 8) усвідомлення супутніх обставин.

Хоча автори концепції, викладеної вище, припускають, що перекладацькі операції для всіх видів перекладу є принципово однаковими, однак не можна не помітити й суттєві відмінності, з одного боку, між усним та письмовим перекладом, а з іншого – між різними видами, наприклад, усного перекладу. Зокрема, хоча значна частина перелічених вище операцій мають місце і в синхронному перекладі, однак наявні й суттєві розбіжності, до яких належать часові обмеження, канали сприйняття ТО (слуховий у синхронному й зоровий – у перекладі з аркуша, більша можливість контролю темпу мовлення з боку перекладача в останньому, порівняно із синхронним тощо).

Спроби виділення операцій у процесі перекладу здійснювалися й іншими дослідниками. Зокрема, в одній з праць [10] гіпотетична структура дій перекладача включає 10 операцій: 1) сприйняття аудіо-або графічного ТО; 2) внутрішнє мовлення (перетворення звукових/графічних образів у артикуляційні); 3) сегментування мовленнєвого ланцюга; 4) антиципація структурної та смислової сторін ТО; 5) ідентифікація значення через порівняння з матеріалом, що зберігається у свідомості перекладача; 6) осмислення, тобто трансформація ТО у “згустки смислу”; 7) сегментування ТО для його подальшого кодування за допомогою МП; 8) вибір загального механізму перекладу (інтерпретація, трансформування, калькування); 9) вибір еквівалентів на різних рівнях (синтаксис, лексика, граматика тощо);

10) створення ТП та оцінка його адекватності. Така послідовність була побудована за результатами аналізу процесів сприйняття та породження мовлення, в намаганні автора розробити загальну модель перекладу, спільну для усного та письмового перекладу.

У синхронному перекладі принципова структура перекладацької дії дійсно залишається такою самою, однак специфіка цього різновиду перекладу вносить суттєві поправки в характер протікання окремих операцій дії. Зокрема, при виконанні синхронного перекладу буде відбуватися регулярне суміщення в часі процесів слухання ТО, вирішення перекладацьких завдань і говоріння на МП, що здійснюється завдяки наявності в професійного перекладача-синхроніста механізму синхронізації. Саме цей механізм регулює розподілення рівнів усвідомленості (від актуального усвідомлення до несвідомого контролю) між компонентами діяльності перекладача. Провідний рівень усвідомлення при цьому спрямовується на творчі компоненти діяльності, до яких зазвичай належать обробка, співставлення та аналіз інформації, необхідної для здійснення адекватної дії, та особливо прийняття рішення про вибір одного варіанта з багатьох можливих. Нижчі рівні регулювання відповідають за технічні компоненти діяльності, до яких належить і реалізація прийнятого рішення. Механізм синхронізації може успішно функціонувати лише за умов належної реалізації цілого кола мовленнєвих навичок без активної участі свідомості. Навички, що діють без актуального усвідомлення, забезпечують в першу чергу звукоутворення, морфологічні та словотвірні аспекти перекладацьких дій, а інколи й вибір лексичних та синтаксичних засобів [12].

Об'єктом орієнтування в синхронному перекладі є не ціле висловлювання, а лише його частина [12]. Через це в перекладача формується неповне уявлення про смислову структуру висловлювання, що перекладається частинами, та про цілі висловлювання. Окрім цього, в перекладача спостерігається нестача набору орієнтирів, необхідних для прийняття рішення стосовно лексико-граматичної організації висловлювання на МП. Перекладачеві доводиться приймати рішення щодо граматичної структури та лексичного наповнення лише частини висловлювання, питання стосовно їх подальшого розгортання та завершення залишається відкритим до орієнтування у наступних компонентах висловлювання

на мові ТО. Відповідно відбувається зменшення продукту дії з цілого висловлювання до його частини.

Особливо слід також відзначити темпоральні характеристики діяльності перекладача-синхроніста, оскільки саме вони значною мірою впливають на протікання усіх дій [12]. Синхронний переклад є найшвидшим видом перекладу. Вихідний текст тут перекладається з тією ж швидкістю, з якою його промовляє мовець. Перекладацькі навички та вміння, які зазвичай добре функціонують в інших видах перекладу, можуть не спрацьовувати під час виконання синхронного перекладу.

Досліджені психологічні особливості синхронної перекладацької діяльності слід покласти в основу розробки методики навчання синхронного перекладу. Так, зважаючи на те, що цей вид перекладу спричинює значне психологічне навантаження та протікає в надзвичайно обмежених часових межах, можна припустити, що одним з найважливіших аспектів при його навчанні є формування мнемічних, перцептивних, розумових та інших здібностей студентів. Навчання синхронного перекладу також не можливе без розвитку швидкості реакції, уваги, пам'яті, стійкості до інтенсивного розумового навантаження тощо.

Виходячи з самої структури синхронної перекладацької діяльності можна дійти висновку, що студенти мають оволодіти виконанням дій та операцій, що власне становлять синхронний переклад, а також набуті здатності виконувати їх у тому темпі й комбінаціях, що властиві синхронному перекладу. Сюди входять навички та вміння специфічного орієнтування в умовах синхронного перекладу, навички та вміння пошуку й прийняття перекладацьких рішень на основі обмеженої інформації та в умовах жорсткого ліміту часу, навички й вміння говоріння одночасно з орієнтуванням у мовленні мовця та пошуком перекладацьких рішень тощо.

Перспективу наших подальших досліджень вбачаємо в розробці методики навчання синхронного перекладу з урахуванням психологічних особливостей цього виду перекладацької діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Н.В. К проблеме разработки психолингвистической модели синхронного перевода / Н.В. Андреева // Вестник Рос. гос. ун-та им. И. Канта. – 2006. – Вып. 2. – С. 11–17.

2. Беляев Б.В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам / Б.В. Беляев. – М. : Просвещение, 1965. – 227 с.
3. Залевская А.А. Введение в психолингвистику / А.А. Залевская. – М. : РГТУ, 2000. – 382 с.
4. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение : учеб. пособие / В.Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2004. – 424 с.
5. Латышев Л.К. Перевод: теория, практика и методика преподавания : учеб. пособие для студ. перевод. фак-тов высш. учеб. заведений] / Л.К. Латышев, А.Л. Семенов. – М. : Академия, 2003. – 192 с.
6. Леонтьев А.А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания / А.А. Леонтьев. – М. : Наука, 1969. – 307 с.
7. Наугольных А.Ю. Парадоксы переводческого понимания / А.Ю. Наугольных // Вопросы психолингвистики. – 2009. – № 9. – С. 112–118.
8. Скиба К.М. Психологічні особливості підготовки майбутніх перекладачів / К.М. Скиба // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : зб. наук. праць. – 2008. – Вип. 13. – С. 86–93.
9. Чернов Г.В. Основы синхронного перевода : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / Г.В. Чернов. – М. : Высш. шк., 1987. – 256 с.
10. Черноватий Л.М. Принципи складання вправ для навчання галузевого перекладу / Л.М. Черноватий // Вісник Сум. держ. ун-ту. Серія: Філологічні науки. – 2002. – № 3 (36). – С. 101–105.
11. Черноватий Л.М. Психологічні аспекти підготовки майбутніх перекладачів / Л.М. Черноватий, Т.В. Ганічева // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2003. – № 611. – С. 224–227.
12. Ширяев А.Ф. Синхронный перевод: деятельность синхронного переводчика и методика преподавания синхронного перевода / А.Ф. Ширяев. – М. : Воениздат, 1979. – 183 с.
13. Agrifoglio M. Sight translation and interpreting: A comparative analysis of constraints and failures / M. Agrifoglio // Interpreting. – 2004. – Vol 6, № 1. – P. 43–67.
14. Albir A.H. Translation as a cognitive activity / A.H. Albir, F. Alves // The Routledge Companion to Translation Studies. – London and New York : Routledge, 2009. – P. 54–73.
15. Comprehension and memory processes in translation and interpreting / M.T. Bajo, P. Padilla, R. Muñoz [et al.] // Quaderns. Revista de traducció. – 2001. – № 6. – P. 27–31.
16. De Groot A.M.B. The cognitive study of translation and interpretation : Three approaches / A.M.B. De Groot // Cognitive processes in translation and interpretation. – Thousand Oaks, CA : Sage Publications, 1997. – P. 25–56.

17. Fraser J. Mapping the Process of Translation / J. Fraser // *Meta: Translators' Journal*. – 1996. – Vol. 41, № 1. – P. 84–96.
18. Gile D. La traduction et l'interprétation comme révölateurs des möcanismes de production et de compréhension du discours / D. Gile // *Meta : Translators' Journal*. – 1990. – Vol. 35, ? 1. – P. 20–30.
19. Lederer M. La traduction simultanöe. Experience et thöorie / Lederer M. – Paris : Universitö de la Sorbonne Nouvelle, 1981. – 454 p.
20. Lörscher W. Translation Performance, Translation Process, and Translation Strategies. A Psycholinguistic Investigation / Lörscher W. – Tübingen : Gunter Narr., 1991. – 307 p.
21. Padilla P. Proposal for a cognitive theory of translation and interpreting. A methodology for future empirical research / P. Padilla, M.T. Bajo, F. Padilla // *The Interpreters' Newsletter*. – 1999. – № 9. – P. 61–78.
22. Seleskovitch D. Interpreting for international conferences: problems of language and communication / D. Seleskovitch. – Washington : Pen and Booth, 1978. – 154 p.
23. Tatilon P. Pédagogie du traduire: les tâches cognitive de l'acte traductif / P. Tatilon // *Meta: Translators' Journal*. – 2007. – Vol. 52, № 1. – P. 164–171.